E vorba deci, cum s-a putut înțelege, de un studiu nu numai pătrunzător ci și complet al unuia din aspectele semnificative ale luptei sociale în cetățile grecești pînă la cucerirea romană. Oportunitatea lui e indiscutabilă, iar serviciile pe care le va aduce cercetătorilor mi se par și ele evidente.

D. M. Pippidi

INSCRIPTIONS GRECQUES ET LATINES DE LA SYRIE, publication commencée par † Louis Jalabert et † René Mouterde, continuée par l'Institut Fernand-Courby (Université de Lyon). Tome VII: *Arados et régions voisines (n-os 4001—4061)* par JEAN-PAUL REY COQUAIS (Institut Français d'Archéologie de Beyrouth: Bibliothèque archéologique et historique, tome LXXXIX). Paris, Librairie orientaliste Paul Geuthner, 1970, 117 p. in 4° + XVI planșe și 2 hărți afară din text.

Pentru cititorul puțin familiarizat cu geografia Syriei antice, amintesc că Arados (Arvad pentru fenicieni, Aradus pentru romani) e o mică insulă situată la doi kilometri de țărm, între Tripoli și Latakieh, stîncoasă dar înzestrată cu două porturi bune și cu apă potabilă, ceea ce a favorizat locuirea ei din cele mai vechi timpuri. Numele apare în tăbliițe descoperite în săpăturile din Ugarit, ca să nu mai vorbim de documentele asiriene și egiptene. În epoca elenistică, locuitorii se răspîndesc în multe puncte ale lumii mediteraneene, iar cetatea cunoaște o notabilă înflorire economică și chiar politică. Cum s-a arătat mai de mult de Henri Seyrig, aradienii nu posedau numai un important domeniu continental (o περαία, cum se spune cu termenul consacrat), dar se și găseau în fruntea unei adevărate confederații feniciene, din care făceau parte, pe lîngă porturile dintre Simyra (la sud) și Gabala (la nord), marele sanctuar federal din Baitokaike și alte cîteva orașe. În epoca romană însemnătatea așezării scade sub toate raporturile, Arados fiind înlocuită de o altă aglomerație urbană, pe continent, căreia i se dă numele semnificativ de *Antarados*. Ultimele știri despre așezarea din insulă, atîta vreme faimoasă, sînt din secolul al VII-lea, cînd e ocupată de arabi (641 e.n.).

Puținele inscripții datează din epoca romană, dacă nu chiar bizantină (cel mai vechi text din Corpus, un bilingv greco-fenician, datează din 25/24 î.e.n.). Cîteva din ele sînt datate după o eră locală, altele după era seleucidă, în cazul celor mai multe sîntem reduși la criteriul paleografic.

Clasamentul e, firește, topografic, în funcție de localitățile arabe din zilele noastre. Cît privește însemnătatea conținutului, se impun atenției în primul rînd cîteva inscripții din Baitokaike (Hosn Suleiman), dar altele îi se adaugă, care nu-s nici ele lipsite de semnificație. În ordinea textului, nr. 4010 e o bază de statuă pentru Iulius Quadratus (Caius Antius Aulus Iulius Quadratus, cu numele-i întreg), guvernator al Syriei sub Traian, bine cunoscut prin inscripții descoperite mai ales la Pergam, de unde personajul era originar (cf. Habicht, *Altertümer von Pergamon*, VIII 3, p. 42—53). —Nr. 4011, altă bază de statuă, de data aceasta a unui necunoscut cu *cognomen*-ul Secundus, sub-procurator al faimosului Ti. Iulius Alexander în vremea cînd acesta era prefect al armatei din Iudeea. — Nr. 4016 bis e un curios decret al „Sfatului, Poporului și Gerusiei" prin care se oferă „portului pescarilor de purpură" din insulă o statuie al cărei caracter nu e indicat. Portul însuși nu mai poate fi astăzi localizat, dar documentul e prețios pentru organizarea internă a orașului la începutul sec. al III-lea. —Nr. 4028 e marea inscripție bilingvă din Baitokaike, un document composit în felul Hotărîriciei lui

Laberius Maximus din Histria, care ne-a transmis, împreună cu un rescript al împăraţilor Valerian şi Gallienus, scrisoarea unui rege Antiochos (I sau al II-lea, după toate aparenţele) către reprezentantul său local, în legătură cu privilegiile concedate sanctuarului, şi un decret al aradienilor adresat „divinului August" prin care se reglementează circulaţia mărfurilor la bilciurile anuale din preajma templului. Primul text confirmă celor interesaţi păstrarea „binefacerilor" concedate de regii seleucizi împotriva unei „părţi adverse" care nu-i numită dar în care trebuie să vedem fie un funcţionar imperial, fie vreun concesionar al perceperii impozitelor, de felul lui Charagonius Philopalaestrus din Hotărnicie: „Regum antiqua beneficia... is qui prouinciam regit... incoluma uobis manere curabit". Epistola regală închină sanctuarului lui Zeus satul Baitokaike împreună cu întregul său teritoriu şi cu recolta anului în curs, pentru săvîrşirea după datină a sacrificiilor din fiecare lună: ... κώμην τὴν Βαιτοκαι[κη]νήν ... ... σὺν τοῖς συνκύρουσι ... περιορισμοὺς καὶ σὺν τοῖς τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους γενήμασιν, ὅπως ἡ ἀπὸ ταύτης πρόσοδος ἀναλίσκηται εἰς τὰς κατὰ μῆνα συντελουμένας Θυσίας), în acelaşi timp se acordă templului *asylia*, altfel spus o deplină inviolabilitate a persoanelor şi a bunurilor, sub sancţiunea proclamării vinovatului ca „nelegiuit" (τὸν δὲ ἐναντιωθησόμενον ... ἔνοχον εἶναι ἀσεβείᾳ), precum şi scutirea de obligaţia de a oferi găzduire trupelor sau numa funcţionarilor regali (τὴν δὲ κώμην ἀνεπίσ(τα)θμον μηδεμιᾶς ἀπορρήσεως προσενεχθείσης).

Comparate cu acest document excepţional, restul inscripţiilor din fascicul (unele funerare, altele dedicaţii către „marele, preasfîntul şi îndurătorul" zeu local: θεῷ μεγίστῳ ἁγίῳ ἐπηκόῳ Βαιτοχειχει) reţin atenţia într-o măsură mai mică. Toate sînt însă editate şi comentate cu precizia şi priceperea dovedite de editor în fasciculul precedent (cf. Studii clasice XI, 1969, p. 351—352), care fac din această serie nouă a *Inscripţiilor greceşti şi latine din Syria* un adevărat model de Corpus epigrafic, răspunzînd în totul cerinţelor ştiinţifice ale vremii noastre.

Un apendice de cel mai înalt interes al lucrării e lista persoanelor originare din Arados şi Marathos atestate în scrierile unor autori clasici sau în inscripţii găsite în afara regiunii. Indici de persoane, de cuvinte greceşti, de expresii latine şi de materii, precum şi o tablă de concordanţă a publicaţiilor epigrafice facilitează consultarea volumului.

D. M. Pippidi

LOUIS ROBERT, *Les gladiateurs dans l'Orient grec.* (Réimpression photographique de l'ouvrage paru en 1940 comme fascicule 278 de la *Bibliothèque de l'École des Hautes Études IV-e section, Sciences historiques et philologiques,* série de guerre), Amsterdam, A.M. Hakkert, 1971, 357 p. in 8° + XXV planşe afară din text.

Sînt exact treizeci de ani de cînd cartea acum reeditată venea să răstoarne părerile curente despre răspîndirea în Răsărit a spectacolelor de amfiteatru, constituind în acelaşi timp un prim exemplu al anchetelor de tip monografic pe care autorul n-a încetat de-atunci să le recomande şi în care — strînse, editate şi abundent comentate — documentele epigrafice referitoare la o anumită instituţie civilă sau religioasă din lumea greacă sînt comparate şi interpretate, constituind în acelaşi timp un vast repertoriu de referinţe pentru studiul ulterior al problemei.

În ce priveşte popularitatea luptelor de gladiatori în provinciile de limbă greacă ale Imperiului, o opinie înrădăcinată, dar falsă, pretindea că grecii ar fi resimţit o invincibilă repulsie pentru „măcelurile organizate" (expresia e a lui Franz Cumont) şi că, în ciuda cîtorva